

Povinnosti státu k zajištění participačních práv dle Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením

Mgr. Zuzana Durajová¹

Úvod

Účast na veřejném dění a rovný přístup k rozhodovacím procesům je klíčovým pilířem demokratické společnosti. Právo účastnit se na správě veřejných záležitostí – ať už přímo, nebo prostřednictvím svobodně zvolených zástupců a participovat na důležitých rozhodnutích najdeme ve Všeobecné deklaraci lidských práv (článek 21), Mezinárodním paktu o občanských a politických právech (článek 25), Mezinárodní úmluvě o odstranění všech forem rasové diskriminace (Článek 5 písm. c)), Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen (článek 7), Úmluvě o právech dítěte (článek 12 a čl. 23 odst. 1) a nejnověji Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením (dále jen „Úmluva“).² Už při přípravě a vyjednávání Úmluvy bylo klíčovým mottem "nic o nás bez nás". Na tomto procesu se aktivně a přímo podíleli zástupci lidí s různými typy postižení a jejich organizace. Bylo to nezbytné, aby nově vznikající Úmluva odrážela postoje a zkušenosti lidí, kterých se bude nejvíce týkat. Proto se právo na participaci stalo jedním z klíčových principů Úmluvy a jeho důležitost je opakovaně zdůrazněna v celém dokumentu.

Problematicke participace se budu věnovat ve třech článcích. V dnešním článku se zaměřím na to, jak je právo na participaci praveno v Úmluvě a jaké konkrétní povinnosti z toho státu vyplývají. Ve druhém článku popíšu, jaká kritéria musí splnit organizace, aby byla považovaná za „zastupující organizaci lidí s postižením“ a jaká speciální práva těmto organizacím přiznává Úmluva. Poslední článek bude věnovaný úvaze, jak jsou implementovány závazky z Úmluvy týkající se participace v České republice.

Právo na participaci napříč Úmluvou

Už v **preambuli** signatáři uznávají, že lidé s postižením by měli mít možnost plně se zapojit do společenského, politického, kulturního a ekonomického života. Rovněž připomínají, jak zásadní je jejich aktivní účast při tvorbě a realizaci politik a programů, které se jich týkají.

Tento princip je také zakotven v **článku 1**, který stanoví hlavní cíl Úmluvy, kterým je „podporovat, chránit a zajišťovat plně a rovné užívání všech lidských práv a základních svobod všemi osobami se zdravotním postižením a podporovat úctu k jejich přirozené důstojnosti.“

Úmluva dále také v **článku 3** řadí "plně a účinné zapojení a začlenění do společnosti" mezi obecné zásady, které je nutné mít na paměti při plnění závazků vyplývajících z ostatních článků Úmluvy. Detailní pravidla týkající se zapojování lidí s postižením do rozhodování o správě věcí veřejných jsou podrobněji rozvinuty v **článku 4 odst. 3**. Ten zavazuje státy, aby při přípravě a zavádění legislativy, politik a opatření a při rozhodování o dalších otázkách ovlivňujících přímo či nepřímo životy lidí s postižením, konzultovaly tyto osoby a aktivně s nimi spolupracovaly prostřednictvím jejich zastupujících organizací. Tím je zajištěno, že hlasy lidí s postižením budou slyšeny a reflektovány v rozhodnutích, která se jich dotýkají.

Participace také úzce souvisí také s otázkou rovnosti a zákazu diskriminace, kterou upravuje **článek 5**. Ten zdůrazňuje, že lidé s postižením mají stejná práva jako ostatní a že tato práva musí být zajištěna bez diskriminace. Z možnosti participovat na věcech veřejných tedy nesmí být vyloučení

¹ Autorka je právničkou Kanceláře veřejného ochránce práv a zároveň působí na Právnické fakultě Univerzity Karlovy

² Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením byla ratifikována Českou republikou dne 28. října 2009 a ve Sbírce mezinárodních smluv byla vyhlášena pod č. 10/2010 Sb. m. s.

lidé s postižením nebo osoby či skupiny s konkrétním postižením či diagnózou. Za diskriminaci je navíc považováno i odeprání přiměřených úprav, například nepřizpůsobení prostředí nebo neumožnění účasti asistenta na jednání. Úmluva také klade zvláštní důraz na rovná práva žen s postižením (**článek 6**) a dětí s postižením (**článek 7**), které mají právo vyjádřit svůj názor ve všech záležitostech, jež se jich týkají.

Efektivní participace vyžaduje také splnění závazků v oblasti přístupnosti, jak je uvedeno v **článku 9**. Státy jsou povinny zajistit přístupnost budov a prostor, kde probíhají jednání, a přizpůsobit formy komunikace a distribuce materiálů tak, aby odpovídaly potřebám lidí s postižením.

K účinné participaci je nutné, aby bylo uznáno právo všech lidí s postižením být subjektem práva a právo svým jednáním nabývat práva a zavazovat se k povinnostem (svěprávnost). Ty jsou upraveny v **článku 12**.

S participací se pojí také právo na výkon aktivního i pasivního volebního práva a právo sdružovat se v organizacích, které je upraveno v **článku 29**.

Význam participace je znovu zdůrazněn v článku **33 odst. 3**, jenž upravuje vnitrostátní implementaci a monitorování Úmluvy. Tento článek vyžaduje, aby občanská společnost, včetně osob s postižením a jejich organizací, byla zapojena do procesu monitorování plnění závazků vyplývajících z Úmluvy.

Konkrétní povinnosti státu k zajištění participace lidí s postižením na veřejném životě

Ratifikací Úmluvy se státy, včetně České republiky zavázaly usilovat o odstranění překážek ve výkonu participačních práv a aktivně podporovat a facilitovat zapojení lidí s postižením a jejich zastupujících organizací na správě věcí veřejných. Mezi tato opatření, které stanovuje Úmluva a dále specifikuje Výbor OSN pro osoby se zdravotním postižením ve svých obecných komentářích,³ patří:

- Zrušení všech zákonných ustanovení, které přímo či nepřímo brání lidem s postižením účastnit se na veřejném životě nebo se sdružovat v organizacích, a to včetně zákonů umožňujících omezení svěprávnosti a/nebo omezení aktivního či pasivního volebního práva z důvodu zdravotního postižení.
- Vytvoření prostředí pro zřizování a fungování tzv. zastupujících organizací osob se zdravotním postižením⁴ a zastřešujících organizací a uznání jejich práva na účast a konzultace na všech úrovních řízení a rozhodování, včetně legislativních procesů a přípravy politik a jiných opatření. K zajištění jejich účinné participace je nutné přizpůsobit prostředí, procesy, harmonogramy, materiály a způsob jejich distribuce potřebám lidí s postižením, včetně poskytnutí přiměřených úprav, a zaručit transparentnost a partnerský přístup při vzájemné spolupráci.
- Zřízení trvalých konzultačních mechanismů se zastupujícími organizacemi osob se zdravotním postižením. Tyto mechanismy musí zahrnovat skupiny lidí s různým typem postižení a s různými životními okolnostmi, jakými jsou například pohlaví, věk (včetně dětí), mateřský jazyk, národnostní, etnický a sociální původ, sexuální orientace a genderová identita, náboženská či politická příslušnost či zkušenosti s životem v ústavním zařízení.
- Zajištění aktivní spolupráce lidí s postižením na monitorování dodržování Úmluvy a vytvoření bezpečného prostředí pro jednotlivce a organizace prosazujících svá práva dle

³ Relevantní jsou zejména Obecné komentáře Výboru OSN pro práva osob s postižením č. 1 (Rovnost před), č. 3 (Ženy a dívky s postižením), č. 6 (Rovnost a zákaz diskriminace) a č. 7 (Účast osob se zdravotním postižením, včetně dětí se zdravotním postižením, prostřednictvím organizací je zastupujících na provádění a monitorování úmluvy).

⁴ Kritériím pro naplnění definice „zastupující organizace lidí s postižením“ dle Úmluvy se budu věnovat v dalším článku.

Úmluvy, včetně legislativního zákazu zastrašování, obtěžování nebo odvetných opatření vůči nim na vnitrostátní a mezinárodní úrovni.